

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Біологічний факультет

Кафедра зоології

Дипломна робота

бакалавра

(ступінь вищої освіти)

на тему: «Гніздові поселення білого лелеки (*Ciconia ciconia* L.)
в Саратовському районі»

«Nest settlements of white stork (*Ciconia ciconia* L.) in Sarata district»

Виконала: студентка заочної форми навчання
напряму підготовки 6.040102 Біологія

Коротаєва Ольга В'ячеславівна

Керівник: к. б. н., доц. Трач В. А.

Науковий консультант: к.б.н., доц. Корзюков А. І.

Рецензент: к. б. н., доц. Васильєва Т. В.

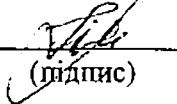
Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№10 від 21.03.2016 р.
Завідувач кафедри

(підпис)

Стойловський В. П.

Захищено на засіданні ЕК № 2
протокол № 4 від 19.04.2016 р.
Оцінка Відмін. 1 4 1 92
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис)

Карпов Л. М.

Одеса – 2016

779536

АНОТАЦІЯ

Дослідження було проведено протягом 2014–2016 років і присвячено вивченню та оцінці чисельності і гніздової біології білого лелеки в Саратському районі Одеської області. За три роки одержана інформація про 23 заселених гнізда білого лелеки у 18 населених пунктах з 38, що підкреслює стабільність зайняття гнізд цими птахами.

Дипломна робота викладена на 50 сторінках машинописного тексту, включає 19 рисунків та одну таблицю. Всі фотографії оригінальні, виконані автором. В роботі наведено посилання на 39 публікацій кирилицею та 1 — латиницею.

Ключові слова: *Ciconia ciconia L.*, гніздові поселення, репродуктивний цикл

The investigation was conducted during 2014–2016 years and dedicated to the research and evaluation of quantity and breeding biology of white stork in Sarata district of Odessa region. During 3 years of research we got the information about 23 inhabited nests of the white storks in 18 among 38 populated points of Sarata district, this fact emphasizes nesting stability of these birds.

Graduate work is presented on 50 pages of typescript, includes 19 pictures and one table. All the photos are original and made by author. There are references on 39 publications in Cyrillic and 1 — latin script in this work.

Keywords: *Ciconia ciconia L.*, nesting settlement, reproductive cycle.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	
1.1 Систематичне положення білого лелеки.....	7
1.2 Польові ознаки та біологія білого лелеки.....	8
1.3 Географічне поширення та чисельність білого лелеки.....	16
1.4 Міграція білого лелеки.....	20
1.5 Білий лелека та ставлення людини до виду.....	22
2.МІСЦЕ, МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1. Фізико-географічна характеристика Саратовського району.....	26
2.2. Матеріали та методи дослідження.....	31
3.РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ	
3.1. Чисельність гніздових поселень та особливості побудови гнізд білого лелеки в Саратовському районі.....	34
3.2. Особливості гніздової біології та фенології білого лелеки.....	38
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	43
ДОДАТОК	47

ВСТУП

Кожен вид тварин, птахів, рослин є унікальним, та відіграє у природі виключну роль. Зникнення лелек було б великою втратою, оскільки екологічна рівновага в природі необхідна для нашого існування, здоров'я та доброго майбутнього.

Білий лелека (*Ciconia ciconia* Linnaeus, 1758) є супутником нашого народу від XVII ст., відколи оселився на Україні. Цей птах має багато народних назв. «Лелека» і «чорногуз» поширені більше у центральних, східних і південних областях. Перша з них стала офіційною науковою. На Поліссі найбільш вживана названа «бусол», на Волині — «боцян», «боцон», у Галичині і на Поділлі частіше вживається «бузько», «бузьок». У північно-східних і центральних областях зустрічається також назва «гайстер» [Грищенко, 1996].

Білий лелека — зручна модель для вивчення прикладних та теоретичних проблем зоології, еталон у розробці та апробації методів обліку птахів (в Європі обліки проводяться регулярно з 1934 року), вид-індикатор мінливих умов навколишнього середовища, тому він також є важливим об'єктом для проведення моніторингу.

Білий лелека — корисний птах, знищує дрібних гризунів (мишей, полівок, а в степовій смузі України також ховрахів) та шкідливих комах (прямокрилих, плавунців, пластинчастовусих та колорадського жука, якого виявлено в 21 % погадок). Користь від цього птаха у народному господарстві велика [Смогоржевський, 1979].

Сьогодні інтерес до вивчення біології білого лелеки зростає у зв'язку з різким зниженням його чисельності у ряді країн. Вид занесений до Червоної книги Казахстану, Узбекистану, а в Російській Федерації — в Червоні книги Карелії, Мордовії, Краснодарського та Ставропольського краю, Московської, Ростовської, Рязанської та деяких інших областей [Андронов, Ардамацкая и др., 2011].

Зниження чисельності лелек та навіть їх повне зникнення через зміну екологічної ситуації викликає тривогу. Людина так чи інакше перешкоджає їх гніздуванню. Охороняти лелек потрібно, але можливо це лише за умов, що буде збережена природа загалом.

Охорона білого лелеки в Україні закріплена Законом України "Про тваринний світ", Боннською, Бернською та Рамсарською конвенціями, ратифікованими у 1996 році [Бокотей, Дзюбенко та ін., 2011].

Активна охорона цього виду в нашій країні розпочалася у 1986 р. з проведення у Київській області операції "Лелека", яка передбачала пропаганду серед населення побудови штучних гнізд для лелек. Ця операція тривала протягом 5 років і поширилася по всій Україні. У 1987 р. була проведена кампанія "Рік білого лелеки". Основним її завданням було проведення обліку чисельності та пропаганда охорони виду. В 2014 році проведена освітня програма «Лелека» [Бокотей, 2014].

З 1992 р. в Україні здійснюється програма моніторингу білого лелеки, керівником якої є Грищенко Віталій Миколайович. За допомогою зацікавлених осіб щороку проводиться слідкування за чисельністю птахів, станом гніздівель, успішністю розмноження, причинами загибелі та іншими особливостями біології виду. Дипломна робота є складовою частиною цієї програми та продовженням традиційних орнітологічних досліджень кафедри зоології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Актуальність та наукова новизна дослідження полягає в тому, що в Саратському районі Одеської області гніздова біологія та чисельність гніздових поселень білого лелеки раніше не вивчалися, та відсутні будь-які опубліковані дані, що стосуються цього питання. Саме тому метою дипломної роботи було з'ясувати чисельність і гніздову біологію білого лелеки в Саратському районі.

Досягнення поставленої мети було здійснено через рішення наступних завдань:

- 1) виявити та провести облік чисельності гніздових поселень білого лелеки на території населених пунктів Саратського району із складанням карти-схеми гніздування білого лелеки;
- 2) дослідити способи розміщення гнізд білого лелеки;
- 3) з'ясувати фенологію прильоту та відльоту білого лелеки;
- 4) з'ясувати строки насиджування, кількість пташенят та строки знаходження останніх в гнізді.

Об'єкт дослідження — гніздова біологія птахів. Предмет дослідження — чисельність і гніздова біологія білого лелеки в Саратському районі Одеської області.

Щиро вдячна за наукове керівництво та наставляння к.б.н., доценту Трачу В'ячеславу Анатолійовичу та за наукову консультацію к.б.н., доценту Корзюкову Анатолію Івановичу, який допомагав в пошуку джерел інформації, надав відомості про фенологію прильоту та біологію білого лелеки. Крім того, вдячна державним службовцям сільських рад, які проінформували про наявність гніздових поселень на території населених пунктів Саратського району в 2014 році, та вчительці біології, Марченко Надії Кирилівні, яка проінформувала про фенологію прильоту білих лелек в смт Сарата Саратського району Одеської області в 2014 році.

ВИСНОВКИ

1. У 2014, 2015 та 2016 рр. у Саратському районі зафіксовано 23–24 заселених гніздових поселень білого лелеки. У розподілі птаха на території Саратського району відмічається приуроченість місць гніздування до річок Сарата та Хаджидер.

2. Більшість гнізд розміщено на стовпах ЛЕП (15), що становить проблему і для птахів, і для людини, 6 гнізд — на вежі, одне — на даху будинку, одне — на дереві. В 2015 р. відмічався один випадок гніздування на штучній платформі в с. Нова Плахтіївка.

3. Перша поява білого лелеки на досліджуваній території у 2014–2016 рр. зафіксована 14–20 березня; найпізніші зустрічі виду відмічені у третій декаді вересня.

4. Насиджування у білого лелеки розпочинається в середині квітня. Реєструвалося від 3 до 5 пташенят у гніздах. Період перебування пташенят в гнізді тривав з двадцятих чисел травня по середину липня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Акимущин И. И.* Мир животных. Птицы. Рыбы, земноводные и пресмыкающиеся. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Мысль. – 1989. – 462 с.
2. *Амброз Ю. А.* и др. Геологическое строение и рельеф – В кн. : Природа Одесской области. Ресурсы и их рациональное использование и охрана. – Киев – Одесса : Вища школа, Головне видавництво. – 1979. – С. 22–24.
3. *Бокотей А., Дзюбенко Н., Перчук В.* Лелеки, люди і енергетика : вирішення проблеми. – Львів : ДПМ НАН України. – 2011. – 31 с.
4. *Бокотей А.* Освітня програма "Лелека". – Львів : ДПМ НАН України. – 2014. – 68 с.
5. *Браунер А. А.* О весеннем пролёте аиста // Орнитологический вестник. – 1916. – № 2. – С. 109–119.
6. *Воїнственський М. А.* Птахи. – Київ: Радянська школа. – 1984. – 304 с.
7. *Гладков Н. А., Михеев А. В.* Жизнь животных: в 6 т. / Н. А. Гладков, А. В. Михеев. – Москва : Просвещение, 1970. Т. 5 : Птицы. – М., 1970. – 612 с.
8. *Голованова Э. Н.* Птицы возле дома. Л. : Гидрометеиздат. – 1990. – 184 с.
9. *Грищенко В. Н.* Белый аист в мифологии европейских народов и современные представления о происхождении индоевропейцев // Беркут. – 1998. – Т. 7, вып. 1–2. – С. 120–131.
10. *Грищенко В. Н.* К вопросу о происхождении названия «аист» // Беркут. – 1996. – Т. 5, вып. 2. – С. 209–215.
11. *Грищенко В. Н.* Постройка и заселение искусственных гнездовий для белого аиста в Украине // Беркут. – 1999. – Т. 8, вып. 2. – С. 203–212.
12. *Грищенко В. Н.* Динамика численности белого аиста в Украине в 1994 – 2003 годах // Беркут. – 2004. – Т. 13, вып 1–2. – С. 38–61.

13. Грищенко В. М. Чарівний світ білого лелеки. – Чернівці : Золоті литаври. – 2005. – 160 с.
14. Грищенко В. Н. Связь между фенологией миграций и успешностью размножения у белого аиста в Украине // Беркут. – 2006. – Т. 15, вып. 1–2. – С. 85–93.
15. Грищенко В. Н. Изменения в выборе мест гнездования белым аистом в Украине // Беркут. – 2007. – Т. 16, вып. 1. – С. 52–74.
16. Грищенко В. Н., Яблоновская – Грищенко Е. Д. Состояние популяции белого аиста в Украине в 2010 году // Беркут. – 2010. – Т. 19, вып. 1–2. – С. 81–92.
17. Грищенко В. Н., Яблоновская – Грищенко Е. Д. Состояние популяции белого аиста (*Ciconia ciconia*) в Украине в 2012 году // Беркут. – 2012. – Т. 21, вып. 1–2. – С. 50–63.
18. Грищенко В. Н., Яблоновская – Грищенко Е. Д. Состояние популяции белого аиста (*Ciconia ciconia*) в Украине в 2013 году // Беркут. – 2013. – Т. 22, вып. 2. – С. 90–103.
19. Звіт з науково-дослідної роботи «Дослідження природних ресурсів на території Одеської області та оптимізація природокористування кафедри фізичної географії та раціонального природокористування, науковий керівник к.г.н. доц. Г.П. Пилипенко, Одеса, 2006
20. Ієремія, 8:7. Біблія. Старий заповіт. – С. 744.
21. Козлова А. З., Ярмоленко Б. Н. Распространение белого аиста в Кировоградской области. – В кн.: VII Всесоюз. орнитол. конф. – Киев: Наук. думка, 1977. — ч. 1. — с. 69.
22. Лебедева М. И. О численности белого аиста в СССР. // Орнитология. – 1960, вып. 3. – С. 413–418.
23. Лебедева М. И. Численность, миграция и экология аистов фауны СССР. Автореф. дис. канд. биол. наук. – М., 1976. – 25 с.

24. *Михеев А. В.* Определитель птичьих гнезд. Учеб. пособие для студентов биол. специальностей пед. ин-тов. – Изд. 3-е, перер. – М. : «Просвещение». – 1975. – 171 с.
25. *Надточий А. С.* Изменение гнездостроительного стереотипа птиц в антропогенном ландшафте // Изучение птиц СССР, их охрана и рациональное использование : тез. докл. I-го съезда Всесоюзной орнитологической конференции, 16-20 декабря, 1986 г., Л. – 1986. – С. 95.
26. *Назаренко Л. Ф., Амонский Л. А.* Влияние синоптических процессов и погоды на миграцию птиц в Причерноморье. – Киев – Одесса : «Вища школа». – 1986. – 184 с.
27. *Одеський регіон : природа, населення, господарство : Начальний посібник / О. Г. Топічев, І. І. Кондратюк, О. І. Полоса та ін.; За заг. ред. О. Г. Топічева.* – Одеса : Астропринт. – 2003. – 184 с.
28. *Природа Одесской области.* Ресурсы, их рациональное использование и охрана / Под ред. проф. Швевса Г. И., Амброз Ю. А. – Киев – Одесса: Вища школа. – 1979. – 144 с.
29. *Птицы России и сопредельных регионов: Пеликанообразные, Аистообразные, Фламингообразные [Электронный ресурс] / Андронов В. А., Ардамацкая Т. Б., Артюхин Ю. Б. и др.* – М. : Товарищество научных изданий КМК. – 2011. – 602 с. — Режим доступа к книге: www.egir.ru/tom/7.html
30. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2013 році.* Одеська обласна державна адміністрація. Департамент екології та природних ресурсів. – Одеса. – 2014. – 261 с.
31. *Соколов В. Е.* Жизнь животных : в 7 т. – М. : Просвещение. – 1983–1989 Т. 6: Птицы / Под ред. В. Д. Ильичева, А. В. Михеева. – Изд. 2-е, перер. М., 1986. – 527 с.

32. *Спангенберг Е. П.* Белый аист // Охотничье хозяйство. – 1960. – № 7. – С. 21–22.
33. *Спангенберг Е. П.* Птицы Советского Союза. – Т. 2 : Отряды Голенастые, Фламинго. – М. : Сов. наука. – 1951. – С. 341–475.
34. *Степанян Л. С.* Конспект орнитологической фауны СССР. – М.: Наука. – 1990. – 728 с.
35. *Тертицкий Г. М.* Птица с рюкзачком [Электронный ресурс] // GEO. – 2015. – № 206. – Режим доступа к статье <https://www.geo.ru/nauka/ptitsa-s-ryukzachkom>
36. *Фауна СССР. Птицы. Т. 1, вып. 3 / Е. Н. Павловский, А. А. Штакельберг; под. ред. Е. В. Козловой и А. Я. Тугаринова.* Москва — Ленинград : АН СССР, 1947. – 317 с.
37. *Фауна Украины в 40-а томах. Т. 5 : Птицы. Вып. 1. Гагары, поганки, трубконосые, веслоногие, голенастые, фламинго / Смогоржевский Л. О. – К. : Наук. думка. – 1979. – 188 с.*
38. *Фесенко Г. В., Бокотей А. А.* Птахи фауни України : польовий визначник. – Київ, 2002. – 416 с.
39. *Шульц-Гузьяк Д., Бокотей А. А., Дзюбенко Н. В.* Освітня програма «Лелека». – Львів, 2006. – 66 с.
40. *Movebank* [Электронный ресурс]. — 2016. — Режим доступу: https://www.movebank.org/panel_embedded_movebank_webapp

